Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 52, Haziran 2021, s. 243-258

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.51298>

Dr. Nurten KULA

MEB. Öğretmen, nurtenkula@hotmail.com

RÂZÎ’NİN TEFSİRİNDE AL-İ İMRAN SÛRESİNİN KİRÂAT FARKLILIKLARI

Özet

Bu makalede Al-i İmran suresinde yer alan kırâatler, Fahrüddin er-Râzî’nin Mefatihü’l-gayb diye bilinen meşhur Tefsir-i Kebir’inden ele alınıp incelenecektir. Sure hakkında genel bilgi verildikten sonra âyetlerin kırâatleri, harf, hareke, İsim ve fiillerdeki kırâatler, sarf ve nahiv yönüyle yapılan açıklamalar değerlendirilecektir. Râzî’nin kırâat tevcihlerinde, âyetin siyak ve sıbakı ve öteki âyetlerin delâletleriyle, Hz. Peygamber’in hadisleri, sahabe ve tabiûn okuyuşları, resmi Mushaf’a ittibâ, Lehçe farklılığı, Cumhur’un okuyuşu ile ilgili yaptığı nakiller, ele alınarak tasnif edilecektir. Yine âyetlerdeki kırâatleri izah ederken Arap kelimeleri ve şiirinden verdiği örneklerle yer verilecektir. Bu bağlamda Râzî’nin suredeki âyetlerin kırâatlerini nasıl aktardığını ve bu kırâatlerde hangi açıklamalar yaptığına yer verilecektir.

Anahtar kelimeler Kur’an-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, Kırâat, Râzî, Tefsir, Mâna.

THE DIFFERENCES OF THE RENT OF AL-İ İMRAN IN THE COMMENTARY OF RÂZÎ

Abstract

In this article, the charitable acts in Surah Al-i Imran will be discussed from Fahrüddin ar-Razi's famous Tafsir-i Kebir known as Mefatihü'l-ghayb. After giving general information about the sura, the verses of verses, letters, vowels, readings in nouns and verbs, philological explanations in terms of consumables and

nahiv will be examined. With the signs of the verse and the signs of the other verses, Hz. The hadiths of the Prophet will be classified and classified by handing over his readings of the Companions and of course, the allegiance to the Mushaf, the difference in Polish, and the reports he made about the reading of the Republic. Again, while explaining the recitations in the verses by Razi, examples from Arabic word and poetry will be given. In this context, how Razi conveyed the verses of the verses and what explanations he made in these verses will be mentioned.

Keywords: The Quran, Surah Al-i Imran, Readings, Râzî, Tafsir, Meaning.

GİRİŞ

Tefsir çalışmaları, vahyin nâzil olduğu dönemden itibaren başlamış, günümüze kadar devam etmiştir. İslam âlimler kendi imkân ve müktesebâtı nispetinde bu alanda çalışmalarda bulunmuşlardır. Fahrüddin er-Râzî de bunlardan birisidir. Tam ismi Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. Ali el-Kuraşî et-Teymî el-Bekrî et-Taberistânî'dir. 25 Ramazan 543 (6 Şubat 1149) tarihinde Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Rey'de doğdu. 1 Şevval 606'da (29 Mart 1210) Herat'ta vefat etti (Bilmen, 1960: 198; Suyûtî, 1976: 49; Cerrahoğlu, 1988: 238). VI. (XII.) yüzyılın büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Râzî, Kelâm, Fıkıh Usulü, Tefsir, Arap Dili, Felsefe, Mantık, Astronomi, Tıp, Matematik gibi çağının hemen bütün ilimlerini öğrenip bu alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. Bundan dolayı "allâme" unvanıyla da anılmıştır. Râzî'nin dinî ilimler içinde daha çok temayüz ettiği alanlar tefsir ve kelâm ilimleri olmuştur (Bilmen, 1998: 198; Cerrahoğlu, 1988: s.263; Yavuz, 1995: 89-95). Tefsirinde dirayet metodunu kullanmakla beraber, âyetlerle ilgili rivayetleri, nüzûl sebeplerini ve kırâat farklılıklarını zikretmeye önem vermiştir (Cerrahoğlu, 1988: 257; Yavuz, "Fahreddin er-Râzî" md. DİA.) Tefsir-i Kebir'de sûreler, bablara, bablar meselelere bölünmüştür. Meseleler de yer yer mukaddime, hüccet, nükte, sebep, latîfe, delil, hüküm ve vecih şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır. Kırâatler, bu alt başlıkların başında yer almıştır. Râzî, bir âyeti tefsir ederken genellikle onu açıklayan diğer âyet veya âyetlere işaret etmiş, esbâb-ı nüzûlünün ardından âyetin, varsa kırâat yönüne geçmiştir. En sonunda çıkarılabilecek mânaları sıralamıştır (Cebeci, "Mefâtihu'l-Gayb" md. dia, 2003:350). Şaz kırâatlerin Dîni konularda ve ibadetlerde delil olamayacağını açıkça ifade eden Fahreddin Râzî, fakihlerin namazda şaz vücuhlarla Kur'ân'ı okumanın caiz olmadığına ittifak ettiklerini belirtmiştir (er-Râzî, 1989, 1/ 87). Kırâatlerde lügat ve nahivle ilgili izahlarında genellikle Ferra'ya müracaat etmiştir. (Cerrahoğlu, 1988: 2/258; er-Râzî, 1989: 6/120). Kırâatlerde temel olarak, âlimlerin çoğunun meşhur kırâatlerin tevatür yoluyla nakledilmiş oldukları hususunda, ittifak ettiklerini de kaydetmektedir (er-Râzî, 1989: 1/87).

Râzî'nin farklı alanlarda yazdığı pek çok eserleri vardır. Başta Tefsir olmak üzere, Kelam, Felsefe ve Mantık, Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh, Tıp, Astronomi, Matematik, Arap Dili ve Biyografi. Bunlar arasında Tefsirle ilgili yazdığı eserlerini şöyle sıralayabiliriz;

1. *Mefâtihu'l-gayb*, et-Tefsîrü'l-kebîr diye de bilinir. Râzî'nin tefsire dair en önemli eseri olup otuz iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire ,1278).

2. *Esrârü'l-Kur'ân*, İhlâs, A'lâ, Tîn ve Asr sûrelerinin tefsirinden ibarettir (Köprülü Ktp., nr. 824; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1923, 2646).

3. *Mefâtihu'l-ulûm*, Fâtîha sûresinin tefsiri olup Bağdat Evkaf Kütüphanesi'nde bir nüshası vardır (nr. 2316-2317).

4. *Esrârü't-tenzîl ve envârü't-te'vîl, Tefsîrû'l-Kur'âni's-sagîr* adıyla da tanınan bu Farsça eserde (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 37) akaid, ahlâk ve fıkıh konuları Kur'an'a dayanılarak izah edilir. Eser 1301'de (1884) yayımlanmıştır (M. Sâlih ez-Zerkân, s. 62).

5. *Acâibü'l-Kur'ân* (Beyrut 1984), Kelime-i tevhidin sırları, faydaları, değişik isimleri, müminin makamları, kelime-i tevhidle ilgili hükümler, zühd ve takvâ, insanların musibetlerle imtihan edilmesi, tevbe, hüsnü zan gibi itikadî ve tasavvufî konuları ihtiva eder (Adıgüzel, 13; Yavuz, “*Fahreddin er-Râzî*” md.)

Râzî, kırâat farklılıklarına önem vermiştir. Ancak çeşitli okuyuş vecihleri arasında tercihlerde bulunmuştur. Tercih edilen kırâatın âyetlerin mânasına uygun olmasına dikkat etmiştir. Bu itibarla ona göre en doğru tefsir, Kur'an'ın Kur'an'la yapılan tefsiridir (Cebeci, “*Mefatihu'l-Gayb*” md., 28/348). Kur'ân sûrelerinin önemli bir kısmı, gerek tez çalışmalarında, gerek makalelerde, Tefsir ve Kırâat ekseninde incelenmiştir. Âl-i İmran sûresi'nin, tez ve makalelerde çalışılmamış olunması ve Râzî'nin, tefsirinde kırâatlere çokça yer vermesi hasebiyle, makaleyi bu sûre ile sınırlandırdık.

1. Âl-i İmran Sûresi Hakkında Genel Bilgi

Âl-i İmran sûresi, mushaftaki sıralamada 3. nüzul sırasına göre 89. sûredir. Enfal suresinden sonra, Ahzab suresinden önce Medine'de nâzil olmuştur (el-Kâdî, 1986: 67). Surenin kelimelerinin sayısı üç bin dört yüz seksendir. Fâsılları “ا، ب، د، ر، ط، ق، ل، م، ن” harfleridir (Elmalılı, 2,1009). Surede İmran ailesinin kıssası anlatıldığı için sureye Âl-i İmrân ismi verilmiştir (İbn Kesir, 1990:1/245). Sûrenin başından 83. âyete kadar olan kısmı “Necran Heyeti” hakkında, bilhassa Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili konularda yanlış inanışları düzeltmek için nâzil olmuştur (el-Vâhidi, 97). Sure ile ilgili olarak Müslim ve Tirmizî tarafından nakledilen bir hadis-i şerifte Hz. peygamber şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günün, Kur'ân ve Kur'ân ile amel edenler getirilir. Bakara ve Âl-i İmrân sureleri onların önünde yer alır” (Müslim, Müsafirin, I/154; Tirmizî, Sünen, V/160). Sûre, iki dinî esas ihtiva etmektedir. 1. Tevhid, Nübüvvet ve Kur'ân'ın doğruluğunu isbat, Ehl-i kitab'ın İslam ve Hz. Peygamberle ilgili şüphelerini red etmek. 2. Hac, cihad, faizli muamele ve zekâtı vermeyenlerle ilgili bazı dinî, hukukî hükümler. Bedir ve Uhud gazaları ve bu gazalardan müslümanların alacağı dersler ve ibretler anlatılır (es-Sâbûni, 1/182).

Sure, uzunca yedi bölümden oluşur 1-32. Âyetler de ana konulara uygun önsöz olarak tevhid, vahiy, insanın fitratı ve dirilmenin hak olduğu konular anlatılıyor. 33-63. âyetlerde Hristiyanlara hitap ediliyor. Hz. İsa'nın ilahlığı inancı reddedilerek babasız doğuşunun O'na ilahlık atfetme nedeni olamayacağını vurgulamak için Hz. Âdem örnek olarak gösteriliyor. 64-101. âyetlerde Ehl-i kitab'ın kötü alışkanlıklarını bırakıp Allah'ın hidayetini kabul etmeye çağırılıyor. Müslümanlara, onların kötü niyetleri, sapık alışkanlıkları ve saçma itirazlarına karşı uyanık olmaları tavsiye ediliyor. Müslümanların kendilerine mahsus nitelikleri müstakil bir ümmet olarak Kâbe'nin kutsal yer olarak ziyaret etmenin gereğine dikkat çekiliyor. 102-120. âyetlerde inkârcılara karşı onları aciz kılan deliller ileri sürülüyor. Müslümanlara, Hakkı yayıp Bâtıl'ı yok etmek için kendilerini eğitip hazırlamaları konusunda öğütler veriliyor. 121-175. âyetlerde Müslümanları eğer sabreder, emirlere uyar ve Allah'tan korkarlarsa, düşmanlarının onlara hiçbir kötülük yapamayacakları konusunda temin etmek için Uhud savaşı

bahsediliyor. Yaşadıkları yenilginin bazı mânevi niteliklerin eksikliği ve kötü duyguların varlığı nedeniyle başlarına geldiğine işaret ediliyor. Bunlarla beraber kötülüğü ortadan kaldırmak için faiz yasaklanıyor. 176-200. âyetlerde, Hristiyanların Hz. İsa'yı ilahlaştıran mesnetsizlikleri, bütün açıklığıyla gözler önüne seriliyor. Müminlerle müşrikler arasındaki ilişkilere yer verilerek genel olarak nasihatler ve ahlâk dersleri veriliyor. Müminlerin duaları ve muttakilerin kurtuluşa erdiklerini haber vererek takvayı öğütüyor (Mevdûdî, 1986: 1/ 205).

2. Râzî'nin Tefsirinde Âl-i İmran Sûresindeki Kırâatlerle İle İlgili Açıklamaları

Kırâatler, Tefsir-i Kebirde önemli bir yer tutmaktadır. Râzî, Âl-i İmrân suresindeki kırâatleri, imam ve râvileriyle birlikte nakletmiştir. Sûre'nin başındaki huruf-u mukatta'a'nın med, vakıf ve vasl ile okunuşlarını, sebepleriyle beraber kaydetmiştir. Âyetlerde yer alan isim ve fiillerdeki kırâatleri nakletmekle beraber, farklı okunan kelimeleri, Arapça'nın sarf ve nahiv yönüyle açıklamıştır. Kırâat tevcihlerinde, bir âyetteki kırâati, başta diğer âyetlerden deliller getirerek açıklamıştır. Kırâat farklılığında Hz. peygamber'in hadisleri, sahabe ve tabiun okuyuşları, Mushafa ittiba, Cumhurun kırâati ve lehçeden kaynaklanan okuyuşlarla nakletmiştir. Aynı şekilde kırâatleri nakilde Arap kelamı ve şiirine atıflarda bulunmuştur.

Çalışmamızda, Râzî'nin tefsirinden suredeki âyetlerin kırâat farklılığını usûli olarak filolojik izahları ve kırâat tevcihlerindeki açıklamaları olarak iki kısımda inceleyeceğiz.

2.1. Kırâat Farklılıklarını Filolojik Olarak İzah Etmesi

Râzî, kırâatleri naklederken filolojik olarak kelimelerdeki okuyuşların değişimlerini, hem yapısal hem de mahiyeti bakımından bilgi vermiştir. Mesela kelimenin hemzeli veya hemzesiz okunması gibi, harf ve hareke ile ilgili olan kırâatleri, aynı şekilde İsim ve fiillerde meydana gelen değişimler ile ilgili kırâatler olarak izah etmiştir. Kırâat imamlarının bu okuyuşlarında hangi değişimlerin meydana geldiğini açıklamıştır. Kelimenin cümle içindeki konumuyla ilgili sarf ve nahiv açısından değerlendirmelerde bulunarak nakletmiştir. Bunları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

2.1.1. Âyetlerin Harf ve Hareke Farklılığı İle İlgili Olan Kırâatleri

Harf ve harekeyle ilgili kırâatlerde, bir harfin yerine diğerinin okunması, harfin hafzedilip hafzedilmemesi, şedde, hareke farklılığı vb. şekillerde olmaktadır (es-Suyûtî, 1426, c.1, s.181). Âl-i İmran suresinde harf ve hareke kırâatlarıyla ilgili pek çok âyet yer almaktadır. Râzî, surenin 1. âyetindeki hurûf-u mukatta'a'nın vasl ile ilgili şunları nakleder: "Asım'ın râvisi Ebu Bekir, "م" harfini sükûn "الله" lafzının hemzesini fetha ile okuduğunu, diğer kırâat imamları "م" i fetha ile okuyarak "الله" lafzına vaslettiklerini nakleder (er-Râzî, 1989: 1/ 335). Ferrâ'ya (v.207) göre harf isimlerinin sonu sükûn yani "elif, lam, mim" diye okunur. Bu takdirde, "الله" lafzı ile başladığında hemze harekeli okunur. Sîbeveyh'in (v.180) görüşü, "م" in harekelenmesinin nedeni, iki sakin harfin yan yana gelmiş olmasıdır. Zemahşerî ise "elif ve lam'da vakıf yapıldığı gibi "م" de vakıf yapmak lazımdır" demiştir. Fakat imamlar, hafiflik ve kolaylık olsun diye hemzeyi düşürmüşler, hemzenin harekesini "الم" in "م" i ile başlamasından dolayı hemze varmış gibi "م" e vermişlerdir (er-Râzî, 1989: I/120; el-Beydâvî, 1314:1/192). Hemzeyi izhar etmek, Yüce Allah'ı ululamak ve tâzim için" olduğunu belirtir (er-Râzî, 1989: 6/119).

Âl-i İmran suresi 151'de "سَتَلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ" Râzî, "الرُّعْبَ" kelimesini, İbn Âmir (v.188) ve Kisai (v.189) Kur'ân'ın her yerinde "ع" harfinin zammesiyle "الرُّعْبَ" şeklinde;

diğer Kırâat İmamları “ع”nın sükunuyla “الرُّعْبَ” şeklinde okuduklarını söyleyerek yalnızca kırâati nakleder (er-Râzi, 1989: 7/ 110; Neseî, 1/198; Elmalılı, 2/1189).

Al-i İmran 3/178’de “وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا” İbn Kesîr (v.120) ve Ebû Amr’ın (v.154) bu surenin dört ayetinde (178,179, 180, 188. âyet) “يَحْسِبَنَّ” ifadesinde geçen “يَ” harfini “تَ” olarak okuduklarını, Nâfi (v.169) ve İbn Âmir’in (V.118), son âyet hâriç bu kelimeleri “يَ” harfi ile sonuncu âyeti “تَ” harfi ile okuduklarını, Hamza’nın ise hepsini “تَ” harfi ile okuduğunu ifade eder. Râzi, kırâat imamlarının bu okuyuş farklılıklarını cümlede ki fâil ve meful’ü tâyinlerinden kaynaklandığını belirtir (er-Râzi, 1989: 7/225; el-Mâturîdî, 2019: 2/538).

Âl-i İmran 124’de “مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ” âyette “مُنْزَلِينَ” kelimesini, İbn Âmir (v.118) teksir ve mübalağa sigasıyla şeddeli “مُنْزَلِينَ”; diğer kırâat âlimlerinin ز harfini şeddesiz “مُنْزَلِينَ” şeklinde okuduklarını, Kur’ân’da her ikisinin de kırâat edildiğini söyler (er-Râzi, 1989: 7/51 ed-Dânî, 90; el-Begavî, 2/100).

Âl-i İmrân, 3/180’de “وَلَا يَخْسِبَنَّ” Hamza (v.156) “تَ” ile “وَلَا تَخْسِبَنَّ” şeklinde okuduğunu, “وَلَا يَخْسِبَنَّ” kelimesinin “تَ” ile okunduğu gibi “يَ” ile de kırâat edildiğini “تَ” ile kırâatte bunun tehdit ve ikaz açısından daha belîğ ve açık bir anlatım olduğunu ifade eder (er-Râzi, 1989: 7/234; ez-Zemahşerî, 1/446).

Âl-i İmran 3/28’de “تَقَاءَ” kelimesini “kisâî imâle ile Hamza tefhîm ile imâle arası, diğer imamlar tefhîm ile okumuşlardır. “تَقَاءَ” kelimesini imâle ile okumak, kelimedeki elif harfinin aslının “يَ” harfi olduğunu belirtmesi için caiz olmuştur. Bu kelimenin vezni, sükûnet ve teenni’dir. Tefhîm ile okunması, istilâ harfi olan kâf’tan dolayıdır” (er-Râzi, 1989: 6/251).

Âl-i İmran suresinde harf ve hareke farklılığıyla ilgili birçok kelime mevcuttur. Ancak bunları, âyet numaralarını zikretmekle yetineceğiz: 7. âyet; يُؤَدُّ 14. âyet; أُوْتِيتُكُمْ 15. âyet; وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ve يَتَّبِعُونَ 81. âyet; إِصْرِي 80. âyet; وَلَا يَأْمُرُكُمْ 48. âyet; وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ 30. âyet; رَوْفٌ 172. âyet; الْقَرْحُ 169. âyet; وَلَا تَحْسِبَنَّ ve قَتَلُوا 154. âyet; كُلُّهُ 153. âyet; إِذْ تُصْعِدُونَ 125. âyet; مُسَوِّمِينَ 174. âyet; رِضْوَانُ اللَّهِ 175. âyet; يُخَوِّفُ 177. âyet; سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ 181. âyet; وَتَقُولُ 187. âyet; التَّيْنِينَ 188. âyet; بِمَا أَتَوْا 195. âyet; وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا 188. âyet.

2.1.2. Âyetlerdeki İsimlerde Meydana Gelen Değişikliklerle İlgili Kırâatler

Âyetlerdeki bazı isimler müfred-cemi veya cümle içindeki konumlarına göre farklı kırâatlerle okunmuştur. Râzî, bu farklılıkları gerekçeleriyle beraber açıklamıştır. Hatta Tevrat ve İncil kelimelerinin okunuşlarını nakletmiştir (er-Râzi, 1989: 6/283; el-Beydâvi, 1/192).

Al-i İmran 37’de “زَكْرِيَّا” Zekeriyâ kelimesinin seslendirilişinde Âsım (v.127), “زَكْرِيَّا” lafzını med; Hamza (v.156) ve Kisâî (v.189), “Allah Meryem’i Zekeriyâ’nın himâyesine verdi” mânasında “زَكْرِيَّاءَ” şeklinde kasr üzere okuduklarını kaydeder. Med ile “زَكْرِيَّا” şeklinde okuyan Âsım, kelimenin nasb hâlini açıkça göstermiş; kasr ile okuyanlar, kelimenin “mahallen mansub olduğunu” söylemişlerdir. Bunların dışında ki kırâat âlimleri de med ile merfû olarak, “Zekeriyâ onu kendi yanına, himayesine aldı” anlamında “زَكْرِيَّاءَ” şeklinde okuduklarını söyleyen Râzi: “tercih edilen görüş budur.” diyerek görüşünü açıklar. Sebep olarak “إِنَّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ” âyetine münâsip olduğunu belirtir (er-Râzi, 1989: 6/280; ed-Danî, 315; en-Neseî, 1/155). Maturidi, “كَفَّلَهَا” kelimesi şeddeli ve şeddesiz olmak üzere iki şekilde okunduğunu, şeddesiz okunduğunda “Zekeriyâ onun bakımını üzerine aldı” mânasına, şeddeli okunduğunda “Allah Teâlâ, onun bakımını Zekeriyâya verdi anlamına geldiğini kaydeder.

Âl-i İmran 3/39'da, "يَحْيَى" ismini, Hamza ve Kisâînin "ي" harfinden dolayı imâle ile "يَحْيَى" şeklinde; diğerlerinin ise tefhim ile okuduklarını nakleder (er-Râzi, 1989: 6/290. Beydâvi bu ismin acemi olduğunu ifade eder, bkz.1/205).

Âl-i İmran 3/39'da "فَقَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ" Hamza ve Kisâî, fiili müzekker ve imâle ile "فَقَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ" şeklinde; diğer kıraat imamlarının "الْمَلَائِكَةُ" lafzının müennes olduğundan "فَقَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ" şeklinde okuduklarını kaydeder. Fiilin müzekker olmasının sebebi, fiilin isimden önce gelmiş olması; müennes olmasını ise "fiil meleklerle aittir" diye izahta bulunur (er-Râzi,1989: 6/289).

Âl-i İmran 3/49'da, "فَيَكُونُ طَيْرًا" Nâfi'nin (v.169), "طَيْرًا" ifâdesini elif ile ve müfred olarak "طَيْرًا"; diğer kıraat imamlarının cemî sîgâsıyla "طَيْرًا" şeklinde okuduklarını, Mâide suresi 110. âyetinde geçen "طَيْرًا" kelimesinin aynı olduğunu ve "الطَّيْرُ" kelimesi cins isim olarak, hem müfrede hem de cem'e itlak edilebileceğini izah eder (er-Râzi, 6/328; en-Nesefî,1/ 178).

Al-i İmran 3/162'de "رِضْوَانٌ" kelimesi, Âsım'dan gelen iki rivâyetin birinde "ر" nın dammesiyle "رِضْوَانٌ" şeklinde; diğer kırâat imamları, ر nın kesrasıyla "رِضْوَانٌ" şeklinde okumuşlardır ki bu iki kalıbın "رِضْيِي" fiilinden masdar olduklarını, damme ile okunmasının "el-küfrân"; kesreyle okunmasının "el-hisbân" kelimesi gibi olduğunu ifade eder (er-Râzi, 1989: 7/176).

Al-i İmran 3/140'de "إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ" kelimesini Hamza, Kisâî ve Âsım'ın râvisi Ebu Bekr "ق"ı zammeli "قَرْحٌ" şeklinde; diğer kıraat âlimleri "ق"ı fethalı olarak okuduklarını nakleder. Kırâatlerin bu kelimenin cümle içindeki konumuyla alakalı olduğunu söyler. Râzî, bu kelimenin fetha ile okunduğunda masdar olduğunu mânânın "yaranın kendisi"; damme ile okunduğunda isim olduğunu, mânânın "yaranın acısı, sızısı" anlamına geldiğini söyler (er-Râzi,1989: 7/82; ez-Zemahşerî,1/418; en-Nesefî, 1/184).

Âl-i İmran 3/81'de "لَمَّا أَتَيْنَكُمْ" Kıraat imamlarının cumhuru, لَمَّا kelimesini, "ل" harfinin fethasıyla "لَمَّا" şeklinde; Hamza, "ل" in kesresiyle "لَمَّا" şeklinde; Saîd İbn Cübeyr de şeddeli olarak "لَمَّا" şeklinde okuduğunu aktarır (er-Râzi,1989: 6/434; en-Nesefî, 1/160).

2.1.3. Âyetlerin Fiillerinde Meydana Gelen Değişikliklerle İlgili Kırâatler

Râzî, fiillerin farklı sigalarda okunmasıyla ilgili olarak müennes ve müzekker, malum ve meçhul okumalar, muhatab ve gaib gibi sarf yönünden açıklamalarda bulunmuştur. Tercih ettiği kıraati lügavî delillerle açıklamıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

2.1.3.1. Fiillerin farklı sigalarda okunması

Râzî, fiillerin kırâatleriyle ilgili bazı ayetleri sadece nakletmiş bazı ayetleri de açıklamıştır. Âl-i İmran 3/39'da "يُنْشِرُكُ" fiilini, Hamza ve Kisâî, "ي" nın fethası, "ب" nın sükûnu ve "ش" nın zammesi ile "يُنْشِرُكُ" şeklinde, diğer kıraat imamları "يُنْشِرُكُ" şeklinde okuduklarını nakleder. Ebu Zeyd'in, bu fiilin sülâsî birinci bابتan tefîl ve if'âl bablarından aynı mânaya gelmek üzere kullandığını söyler (er-Râzi, 1989: 6/290; ez-Zemahşerî,1/359).

Al-i İmran 3/179'da "حَتَّى يَمِيزَ الْخَيْبَتَ" Hamza ve Kisâî, şeddeli olarak "يَمِيزَ" şeklinde; diğer kırâat imamları, birinci "ي" nın fethası, "م" in kesrası ve ikinci "ي" nın sükûnu ile şeddesiz "يَمِيزَ" şeklinde okuduklarını kaydeder. Fiili "يَمِيزَ" şeklinde okuyanların delili, "fiilin sülâsisinin hem lafız bakımından daha hafif olması hem sülâsi mezid sigasının mânasını ifade etmesidir" der. Ebû Zeyd, Ebû Amr'ın öteki okuyuşla ilgili şöyle dediğini nakleder: "Bu fiili şeddeli okumak kesret (çokluk) mânasından dolayıdır" (er-Râzi, 7/231; ez-Zemahşerî,1/445).

Al-i İmran 3/79'da “بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ” ifadesinde iki kırâat bulunduğunu, birincisi İlim kökünden olmak üzere “تُعَلِّمُونَ” şeklinde, Abdullah bin Kesir, Ebu Amr ve Nâfî'nin kırâatleri; ikincisi Ta'lim, öğretme kökünden alınarak “تُعَلِّمُونَ” şeklinde yedi kırâat imamlarından geriye kalanların okuyuşu olduğunu nakleder (er-Râzi, 6/ 424; ez-Zemahşerî, 1/378. kelimeyle ilgili geniş izâhatleri vardır).

2.1.3. 3. Fiillerin Cemi mütekellim olarak okunması

Al-i İmran 3/57'de “فَيُوقِيهِمْ أَجْرَهُمْ” Hafs, Âsım'dan rivayetle “فَيُوقِيهِمْ” şeklinde; diğer kırâat imamları da bir önceki âyette geçmiş olan “فَأَحْكُمُ” (3/55) ve “فَأَعْدِبْهُمْ” (3/56) ifadelerine hamlederek “فَيُوقِيهِمْ” şeklinde cemi-mütekellim olarak okuduklarını açıklar (er-Râzi, 6/ 356).

2.1.3.2. Fiillerin malum ve meçhul olarak okunması

Al-i İmran 3/36'da “وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ” Âyette geçen “وَضَعْتَ” kelimesi, mâzî malum vezinde olup, üçüncü şahsı bildiren gâip bir fiildir. Âsım'ın rivâyetinde, Ebu Bekr ile İbn Âmir bu ifâdeyi Hanne'nin sözünün bir hikâye edilişi olmak üzere, “ت” harfinin ötresiyle “وَضَعْتَ” şeklinde okuduğunu nakleder. Buna göre mâna şöyle olur: Hanne: “İşte ben bir kız doğurdum” deyince, bunu Allah'a haber verdiğinin sanılmasından korkmuş, bundan dolayı, “Allah benim ne doğurduğumu daha iyi bilir ya!” ifadesiyle böyle bir şüpheyi izâle etmiştir. Onun bu sözü, Allah'a bildirmek için değil de, özür beyân amacıyla söylemiş olduğu sabit olur. Diğer kırâat âlimleri, Allah'ın sözü olarak, sükûn ile “وَضَعْتَ” şeklinde okumuşlardır. Bu Kırâata göre mâna şöyle olur: Allah Teâlâ, onun çocuğunun şanını yüceltmek ve Hanne'nin bu çocuğun kadrini takdir edemediğini göstermek için ‘Allah, onun ne doğurduğumu daha iyi biliyor iken’ buyurduğunu ifade eder”(er-Râzi, 6/275; ez-Zemahşerî, 1/425; en-Nesefî, 1/154).

2.1.3. 4. Fiilin müennes müzekker olarak okunması

Al-i İmran 3/154'te “أَمَنَةً تُعَاسَى يَغْشَى” Hamza ve Kisai, zamiri âyette ki “يَغْشَى” yı “أَمَنَةً - eminlik” ifadesine râci kılabilmek için fiili “ت” ile “تَغْشَى” -o bürür” şeklinde; diğer kırâat imamları, zamiri “bir uyku” ifadesini verebilmek için “يَغْشَى” şeklinde okuduklarını, ikinci şekli Ebu Hatim, Halef ve Ebû Ubeyd'in tercih ettiğini kaydeder (er-Râzi, 1989: 7/130).

Âl-i İmran 3/12'de “قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْلَابُونَ وَتُحْشَرُونَ” Hamza ve Kisâî âyetin iki fiilini müzarîde “ي” ile “سَيُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ” şeklinde; diğer kırâat imamları “ت” ile “سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ” şeklinde okuduklarını, “ي” ile okuyanlara göre mâna: “Onlara mağlub olacakları ulaştı” şeklinde olduğunu söyler. Mâna bakımından bu iki kırâatin farkı, “ت” ile okumak, onlara başlarına gelecek mağlubiyet ve cehenneme sürülmeyi, onlara haber vermeyi, emir mânasına, “ي” ile okumak, onlara bunu bizzat söylemeyi emir mânasına geldiğini nakleder (er-Râzi, 6/177).

2.1.3.5. Fiillerin Gaib ve Muhatab Sigasıyla Okunması İle ilgili İzahları

Al-i İmran 3/156'da “وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ” İbn Kesir, Hamza ve Kisâî gaib sigasıyla fiili “بِمَا تَعْمَلُونَ” şeklinde okumuşlardır ki bunun mânası: “Allah, onlar ne yaparlarsa hakkıyla görür.” şeklinde olur. Diğer kırâat imamları, muhatab sigası ile “ت” lı olarak “بِمَا تَعْمَلُونَ” şeklinde okumuşlardır (er-Râzi, 1989: 7/147; ez-Zemahşerî, 1/431).

Al-i İmran 3/157'de “أَوْ مُتَّمِّمٌ لِّمَغْفِرَةِ اللَّهِ وَرَحْمَةً خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ” Nâfî, Hamza ve Kisai, “م” in kesrası ile “مِثْمٌ” şeklinde, diğer kırâat imamları “م” in zammesi ile “مُتَّمٌ” şeklinde okumuşlardır. Birinciler bu kelimeyi “hâfe-yehâfu-hifte gibi mâte-yemâtu-mitte” fiilinden almışlardır. Fakat ekseri kırâat imamları, “kâle-yekûlü- kulte” fiili gibi, “mâte-yemûtu-muttu” şeklinden

aldıklarını söyler (er-Râzi, 7/148; ez-Zemahşerî, 1/431). Aynı âyette “مِمَّا يَجْمَعُونَ” ifadesini Asım'ın râvisi Hafs, gaib sigasıyla olmak üzere “ي” harfiyle “يَجْمَعُونَ -topluyorlar”; diğer kırâat imamları muhatab sigayla olmak üzere “ت” harfiyle “تَجْمَعُونَ -topluyorsunuz” şeklinde okumuşlar. Gaib sigasıyla mâna: “Şüphesiz Allah'ın mağfireti, o münafıkların biriktireceği, toplayacağı fânî dünya malından daha hayırlıdır.” muhatap sigasıyla mâna, Allah Teâla sanki müminlere hitap edip, onlara: “Allah'ın mağfireti, sizin dünyada bir araya toplayıp yığacağınız mallardan daha hayırlıdır” şeklinde olur (er-Râzi, 7/149).

Al-i İmran 3/115'te “وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ” diğer kırâat imamları bu ifadeyi muhatab sigasıyla ve “ت” harfiyle “وَمَا تَفْعَلُوا... فَلَنْ تُكْفَرُوهُ” şeklinde okunmuştur. Ebû Amr'dan, her iki kırâatle de okunduğu nakletmiştir (er-Râzi, 7/13; ez-Zemahşerî, 1/403; Öztoprak, 156). Bununla ilgili başka örnekler de mevcuttur ((“وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ” Al-i İmran, 3/48); (“وَنَقُولَ” Al-i İmran, 3/181).

2.1.4. Âyetlerin Nahivle İlgili Olan Kırâat Farklılığı

Râzî, Tefsir-i Kebîrinde kırâat farklılığını îrabla bağlantılı olarak kelimenin mübtedahaber, masdar, gibi lügavî yönüyle açıklamıştır. Al-i İmran 3/161'de “وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ” ifadesini, İbn Kesîr, Âsım ve Ebû Amr, “ي” harfini fetha, “غ” harfini de dammeyle “يَغُلَّ” şeklinde okumuşlardır ki mânası: “Peygamberin hiyânet etmesi yakışık almaz...” demektir; diğer yedi kırâat imamları “ي” harfini damme ve “غ” harfini fethayla “يَغُلَّ” şeklinde okumuşlardır ki mânası “Peygambere hainlik etmesi yakışık almaz...” demektir (er-Râzi, 7/167, el-Mâtûrîdî, 2/512; ez-Zemahşerî, 1/433; en-Nesefî, 1/191).

Âl-i İmrân 3/19'da “إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ” Kırâat imamları baştaki hemzeyi kesre olarak “إِنَّ” şeklinde okumuşlardır. Kisâî'nin kıratında fetha ile okunur. Ekseriyetin kırâatinin sebebi bu âyetten önceki söz, tamamlanmış ve bu yeni bir sözdür (er-Râzi, 7/167; el-Mâtûrîdî, 2/512; ez-Zemahşerî, 1/433). “O azîz ve hikmetli Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur” hükmü, bu şahitliğin sonucudur. Kisâî'nin bu kırâati izahı İkinci cümle, birinci cümleden yani, “أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” cümlesinden bedeldir. Yani, Allah kendi birliğine şahitlik ettiği gibi, hak dinin İslam olduğuna da şahittir (er-Râzi, 6/212; ez-Zemahşerî, 1/345; Elmalılı, 2/329).

Âl-i İmran 3/39'da “أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بَيْحَى” İbn Âmir ve Hamza, hemzenin kesresi ile “إِنَّ” şeklinde okumuşlardır. Kesre ile okuyanlar, orada “قَوْلَ” masdarından mahzuf bir fiil olduğunu ve yahut da “nida etme” fiilinin de bir çeşit قَوْل olduğunu; fetha ile okuyanlar ise bu ifadenin takdirinin “فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ بِأَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ” “Melekler: ‘Allah seni müjdeliyor’ diye ona nida ettiler” şeklinde okuduklarını beyan eder (er-Râzi, 6/290; ez-Zemahşerî, 1/359).

Al-i İmran 79. âyette “رَأَيْتُمْ يُفْضَلُ” Râzî, “رَأَيْتُمْ يُفْضَلُ” ifadesinde zahir olan kıraatın “ل” in nasbıyla “رَأَيْتُمْ يُفْضَلُ” şeklinde okunmasıdır. Ebû Amr'ın (v.154) ref ile “رَأَيْتُمْ يُفْضَلُ” şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. Nasb ile okunduğunda, kelâmın takdiri “Peygamberlik, böyle bir söz söyleme ile bir arada bulunmaz” şeklinde olur. Burada nasb âmili, “أَنَّ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ” sözünün başında ki nasb edatıdır. Bu, “رَأَيْتُمْ أَنْ يُفْضَلُ”-sonra da demesi..” mânasında, “أَنَّ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ”-Allah'ın ona vermesi” ifâdesine atfedilmiştir. Ref ile okuyanlar, ifâdenin “cümle-i isti'nâfiyye” olduğunu belirtip iki okuyuşun da sebebini açıklamıştır (er-Râzi, 1989: 6/423).

Al-i İmran 3/171'de “وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ” Kisâî, “وَأَنَّ اللَّهَ” ifadesindeki “ا” harfinin kesresiyle, müste'nef bir cümle olarak “وَأَنَّ اللَّهَ” şeklinde; diğer kırâat imamları da “ا” harfinin fethasıyla “وَبِأَنَّ اللَّهَ” mânasında olmak üzere “وَأَنَّ اللَّهَ” şeklinde okumuşlardır ki, ikinci kırâate göre âyetin takdiri şöyledir “يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَبِأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ”. Râzîye göre birinci

kırâat daha tam ve mükemmeldir. Çünkü bu kırâate göre istibşar, sadece Allah'ın rahmeti ve fazlı ile olmuş olur. İkinci kırâate göre "iştibşar- sevinme" Allah'ın rahmeti, fazlı ve mükâfat elde etmekten dolayı olmuş olur (er-Râzi, 7/ 209; ez-Zemahşerî, 1/440).

2.2. Râzî'nin Âyetlerin Kırâat Tevcihleriyle yaptığı İzahlar

Râzî, âyetleri naklederken tevcih yönünden bazen okuyuşlar hakkında bilgi vermiş ve bu okuyuşlarda ne tür değişimlerin olduğunu açıklamıştır. Aynı şekilde kelimenin kıraat vecihlerini açıklarken bazen görüş beyan etmiştir. Bunu iki madde halinde inceleyelim:

2.2.1. Âyetteki Kırâatları Diğer Âyetlerin Kırâat Delâletleriyle Açıklaması

Râzî, âyetlerin delâletleriyle delil getirerek kırâat farklılığını açıklamıştır. Bunu bazen âyetin siyak ve sibakından bazen de diğer âyetlerde ki kullanımlardan örnekler vererek yapar. Kırâat tevcihleri yönünden kırâat farklılığını âyetin delaletlerini; siyak ve sibakla bağlantılı olarak ve Kur'ân'daki diğer ayetlerin okuyuşları şeklinde iki kısma ayırabiliriz:

2.2.1.1. Âyetin Siyak ve Sibakının Delâletleriyle Kırâatlerini İzah Etmesi

Âl-i İmran 3/13'te "يَرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ" Nâfî ile Âsım'ın ravisi Ebân, "ت" ile "تَرَوْنَهُمْ"; diğer kıraat imamları "ي" ile, "يَرَوْنَهُمْ" şeklinde okumuşlardır. Bundan önceki ifâde müşrikler hitâp ettiği için, bu kelimeyi "ت" ile okuyanlar, تَرَوْنَهُمْ şeklinde okumuşlar. Buna göre mâna: "Ey müşrikler sizler, müslümanları olduklarının iki katı olarak... görüyorsunuz" şeklindedir. "ي" ile okuyanlar, hitâptan sonra zikredilen gâlibiyet ve nusretten dolayı böyle okumuşlardır. âyetin sibakında Allah'ın, "فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ" (Onlardan) bir grup Allah yolunda savaşıyordu, diğeri ise, kâfir idi. Onlar, öbürlerini gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı" şeklindeki buyruğudur (Âl-i İmran 3/13, er-Râzi, 6/183; el-Mâtûrîdî, 2/ 284; ez-Zemahşerî, 1/341).

Âl-i İmran 3/188'de "فَلَا تَحْسَبَنَّ" Âyetin başındaki fiili "لَا تَحْسَبَنَّ" ve "فَلَا تَحْسَبَنَّ" fiilini muhatap sigasıyla ve "ت" li olarak; İbn Kesîr, Nâfî, Ebû Amr ve İbn Amîr ise gaib sigası ile "ي"li olarak okumuşlardır. Birinci kırâate göre "ب" harfinin fethası ile veya dammesi ile okumaktır. "ب" harfinin fethası ile okuyana göre, bu iki fiil "Ey Muhammed veya ey dinleyen! Sanma ki" mânasındadır. "ب" harfinin zammesi ile okuyana göre bunlar "Ey müminler! siz sanmayın ki" şeklindedir ve "الَّذِينَ يَفْرَحُونَ" kısmı birinci mef'ul, بِمَفَازَةٍ "Kurtulacak bir yerde" kısmı ikinci mef'uldur. Âyette ki, "فَلَا تَحْسَبَنَّ" sözü, birinci fiilin te'kididir. Söz uzadığı için, fiilin burada tekrar getirilmesi güzel ve yerindedir. İkinci kırâat Ebû Amr'ın kırâatıdır ki, Ona göre, "الَّذِينَ يَفْرَحُونَ" kısmı fâildir ve iki mef'ulden birisi zikredilmemiş "ب" nın zammesi ile fiili "فَلَا يَحْسَبَنَّ" şeklinde tekrar etmiştir. Bunun sonunda ki "هُمْ" zamiri fiilin fâili olarak ref mahallindedir. Bunun birinci mef'ûlü hazfedilmiş, ifâdenin takdiri: "Şu sevinenler, kendilerini azaptan kurtulacak bir yerde olacaklarını sanmasınlar" şeklindedir (er-Râzi, 6/436; ez-Zemahşerî, 1/ 451; en-Nesefî, 1/ 194).

2.2.1 2. Diğer Âyetlerdeki Okuyuş Delâletlerini Örnek Olarak Zikretmesi

Âl-i İmran 3/12. Âyette "سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ" Hamza ve Kisâf her iki fiili, müzaride "ي" ile "سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ" şeklinde, diğer kırâat imamları "ت" harfi ile "سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ" şeklinde okumuşlardır. "ي" ile okuyanlara göre mâna, "Onlara mağlub olacakları ulaştı..." şeklinde olur (er-Râzi, 7/ 262; ez-Zemahşerî, 1/ 340). Kırâatin doğruluğuna Casiye suresinde "قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا" "Allah'ın günlerinin (geleceğini) ümid etmeyenlere aldırış etmemelerini söyle" (el-Câsiye, 45/14) ve Nur suresinde geçen "قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ"

Mü'min erkeklere söyle, bakışlarını kısınsınlar” (en-Nûr, 24/30) âyetleri de delâlet eder. Allah Teâlâ bu âyette, “bakışlarını kısınsınlar” buyurmuş, “bakışlarınızı kısınsınız” dememiştir. “ت” harfî ile okuyanlar, fiilleri muhatab kabul etmişlerdir. Bu kıraatin güzel olduğuna “وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ -Allah, peygamberlerinden, ‘size kitap verdim’ diye misâk aldığı zaman” (Âl-i İmran 3/181) âyeti delâlet eder.

Âl-i İmran 3/79 da, “بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ” Nâfî ve Ebû Amr, ayetin başında bulunan “ما” masdariyye olup, başında bulunduğu cümleyi müfred hükmüne çıkarır. Buna göre takdir: “Kitabı bilen ve öğreten kimseler olmanız ve kitabı tedris etmeniz sebebiyle rabbaniler olunuz.” şeklindedir. Bu, “ما”nın bir benzeri, Araf suresindeki “فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا” -Onların şu günlerine kavuşmayı unutmaları gibi, bugün biz de onları unutacağız (terkedeceğiz)” (A’raf, 7/51) âyetindeki “ما” gibidir (er-Râzî, 1989, VI 427).

Âl-i İmran 3/81 “لَمَّا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ” Nâfî, tâ’zim için “ن” ile (cemi olarak) “آتَيْنَاكُمْ” şeklinde, diğer kıraat imamları da tevhid için (müfred olarak) “ت” ile “آتَيْنَكُمْ” -Ben size verdim.” şeklinde okumuşlardır. Nâfî’nin delili “آتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا” -Davud’a Zebur verdik” (en-Nisa, 4/163) “وَآتَيْنَاهُ” -O ikisine, “وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ” -Henüz çocuk iken ona hikmet verdik” (Meryem, 19/12) ve “Saffat, 37/117) âyetleridir. Bir de, bu kırâat şekli Allah’ın azametini daha çok belirttiğini söyler (er-Râzî, 1989: 7/262-263).

Al-i İmran 3/187. âyette “لَتُنَبِّئَنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ” İbn Kesir, Ebû Bekr, Âsım ve Ebû Bekr, iki fiilin fâil zahirini Ehl-i kitab’a râci kılmak için gaib sigasıyla “لَتُنَبِّئَنَّهُ ve وَلَا تَكْتُمُونَهُ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kırâat imamları bu iki fiili “misak vaktindeki hitab” a binaen, muhatab sigasında okumuşlardır. Bunun bir benzeri “وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ” (el-Bakara 2/83) âyetidir. Bu âyetdeki “لَا تَعْبُدُونَ” (Allah’tan başkasına ibadet etmezsiniz) kelimesi, hem bu şekilde hem “ي” ile “لَا يَعْْبُدُونَ” (Allah’tan başkasına ibadet etmezler) şeklinde okunmuştur. Yine “وَقَضَيْنَا” (mutlaka fesat çıkaracaksınız) kelimesi “لَيُفْسِدُنَّ” (onlar, mutlaka fesat çıkaracaklar) şeklinde de okunmuştur (er-Râzî, 1989: 7/259).

Âl-i İmran 3/195’de “وَقَاتِلُوا وَقُتِلُوا” Nâfî Âsım ve Ebu Âmr, önce “ا” ile olmak üzere “وَقَاتِلُوا” peşinden şeddesiz “وَقُتِلُوا” şeklinde okumuşlardır ki bunun mânası, “Onlar, o peygamberle, öldürülünceye kadar savaşıyorlardı.” şeklinde olur. İbn Kesir ve İbn Âmir, önce “وَقَاتِلُوا” sonra da “وَقُتِلُوا” şeklinde şeddeli olarak okumanın, mübalağa ve çokça öldürüldüklerini ifade için söylenmiştir. Bu, “جَنَاتٍ عَنْ مَقَرَّةٍ لَهُمُ الْأَبْوَابُ” - Onlar için bütün kapılar tastamam açılmıştır” (Sad 39/50) âyetinde olduğu gibidir. Hasan el-Basrî’den de, şeddeli olarak okumanın “ve kesip doğrandılar” anlamında olduğu rivayet edilmiştir. Hamza ve Kisaî, önce elifsiz olarak “وَقَاتِلُوا” sonra da elifle “وَقَاتِلُوا” şeklinde okumuşlardır ki, bu hususta şu izahlar yapılmıştır: 1. Buradaki “و” Secde et rûkûya var” (Âl-i İmran 3/43) âyetinde olduğu gibi, tertip ifâde etmez. 2. قَاتِلُوا وَ قُتِلُوا - Muharebe ederek öldürüldüler” demektir (er-Râzî, 1989: 7/ 292-293).

Âl-i İmran 3/49’da “أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ” Hamza, hemzenin “fethasıyla” “أَنِّي”; Nâfî ise, hemzenin kesresiyle “أِنِّي” şeklinde okumuşlardır. Meftuh okuyanlar, bu kısmı “بَيَّاتٍ” sözünden bedel yapmışlardır. Buna Cenâb-ı Hak sanki “Ben size, çamurdan kuşa benzer bir şey yapma (mucizesini) getirdim...” demiştir. Kesre ile okuyanların kıraatinin iki izahı bulunmaktadır: a) Bu, müste’nef bir sözdür ve mâkabliyle de bir münasebeti kalmamıştır. b) Hz. İsa, “بَيَّاتٍ” i Muhakkak ki ben, size çamurdan kuşa benzer birşey yaparım...” sözüyle açıklanmıştır. Önceki

cümlelerin, mübtedâ olacak bir biçimde gelen daha sonraki bir cümleyle tefsir edilmesi caizdir. Nitekim Cenâb-ı Hak: “وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ” -Allah, iman edip güzel ameller işleyenlere vaat etmiştir ” (el-Maide, 5/9) diye buyurmuş, daha sonra va’adedilen şeyin “لَهُمْ مَغْفِرَةٌ” - Onlar için bir mağfiret vardır” (el-Maide, 5/9) şeklinde açıklamıştır.

Yine Cenâb-ı Hak: “مَثَلُ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ” -Muhakkak ki İsâ’nın hâli, Allah katında, Âdem’in hâli gibidir ” (Âli-İmran, 3/59) diye buyurmuş, daha sonra “مَثَلٌ -gibi” kelimesi “خَلَقَهُ” -“أَنِّي أَخْلُقُ” - Onu topraktan yarattı ” sözüyle açıklamıştır. Bu, mâna bakımından “مَثَلٌ -gibi” Muhakkak ki ben yaratırım” ifâdesini “بِأَنَّهُ” kelimesinden bedel kılınarak fetha ile okuyanın kırâati gibi olduğunu kaydeder (er-Râzi, 1989: 6/ 325-326).

2.2.2. Hz. Peygamber’in Hadis-i Şerifleriyle Âyetlerin Kırâatlerini İzah Etmesi

Râzî, Hz. Peygamber (sav)’in Hadis-i şeriflerinden örneklerle kırâat farklılığını açıklamıştır. Bu konuda önce kırâatleri ve ilgili vecihleri zikretmiş, daha sonra da Hz. Peygamber’in Hadislerinden delil getirerek bu vecihleri izah etmiştir. Mesela Râzî, Âli-İmran 3/71’de “تَلْبِسُونَ” kelimesi, şeddeli olarak “تَلْبِسُونَ” şeklinde, Yahya bin. Vessab “ب” nin fethasıyla “تَلْبِسُونَ” şeklinde okuduğunu söylemiş ve bu kelime ile ilgili Hz. peygamberin şu hadisini “رُورَ” örnek vermiştir (er-Râzi, 7/ 392; ez-Zamahşerî, 1/ 372).

Âli-İmran 3/179’da “Kırâat farkı ve kırâatın hücceti alt başlığında عَلَى مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ” Râzî, “يَمِيزَ” kelimesini Hamza ve kisâi’nin “يَمِيزَ” şeklinde; (Kur’ân’ın her yerinde bu fiili bu şekilde okumuşlardır.) diğer kırâat imamaları ise “يَمِيزَ” şeklinde okuduklarını belirtmiştir. Bu kıraatta Vâhidi, “مَنْ مَارَ أَدَى عَنْ طَرِيقٍ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ” Hadisinde (Buharî, (Sahih) Mezalim; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, IV/422,423) “مَارَ” kelimesinin “يَمِيزَ” ile aynı kökten olduğunu ve âyette ki kırâat farklılığını Hadis’ten hüccet getirerek açıkladığını ifade eder (er-Râzi, 7/ 231).

2.2.3. Sahabe ve Tabiûnun Okuyuşlarıyla Âyetleri Açıklaması

Kur’ân kırâatı, Hz. Peygamber’den sahabe ve tabiun kanalıyla tevâtürle gelmiştir (Suyutî, 1/175). Râzî, sahâbeye ve tabiuna nisbet edilen okuyuşlardan Kıraati bizzat okuyanlara nispet ederek açıklamalarda bulunmuştur. Al-i İmran 3/36’da “وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ” Âsım’ın rivâyetinde, “وَضَعْتَ” kelimesi, Ebu Bekr ile İbn Âmir ifâdeyi Hanne’nin sözünün bir hikâye edilişi olarak “ت”nin ötresiyle “وَضَعْتَ” şeklinde okuduğunu söyler. İbn Abbas’ın kırâatında bu ifâde, Allah Teâlâ’nın ona bir hitabı olarak: “وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ” -Allah senin ne doğurduğunu daha iyi biliyor ” şeklinde okunduğunu kaydeder (er-Râzi, 6/276; en-Nesefî, 1/122).

Al-i İmran 3/37’de yer alan üç fiilin kırâatıyla ilgili olarak “فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا” Âsım, Hamza ve Kisâi, son fiili şeddeli “كَفَّلَهَا” şeklinde; İbn Kesir’den gelen bir rivâyette “كَفَّلَهَا” kelimesindeki “ف” harfini kesre ile “كَفَّلَهَا” şeklinde okumuştur. Tabiundan Mücâhid, âyetteki her üç fiilin de emir sîgası üzere “فَتَقَبَّلَهَا” -onu kabul et”, “أَنْبَتْهَا” -onu büyüt, yetiştir” ve “كَفَّلَهَا” -onu emânet et” şeklinde ve “رَبُّهَا” kelimesini, mansub olarak “رَبُّهَا” şeklinde okumuştur. Buna göre Hanne, Allah Teâlâ’ya şöyle dua etmiştir: “Ey (bu çocuğun) Rabb’i, onu kabul et; Ey bu çocuğun Rabb’i, onu büyütüp yetiştir ve Zekerîyya’yı onun vekili kıl!” (er-Râzi, 1989: 6/ 281; el-Mâtûrîdî, 2/ 325; ez-Zamahşerî, 1/357).

Âli-İmran 3/21’de “وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ” Hamza, “يَقْتُلُونَ” fiiline “ا” ekleyerek “يُقَاتِلُونَ” - savaşırlar”; diğer kıraat imamalarının “وَيَقْتُلُونَ” -öldürürler” şeklinde okumuşlardır ki Râzî, her iki kıraatin mânasının aynı olduğunu söylemiştir. Çünkü onlar bazen savaşıp peygamberleri

öldürürlerdi; bazen de savaşmadan öldürürlerdi. Ubeyy İbn Ka'b ayeti وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ وَالَّذِينَ يَأْمُرُونَ - Peygamberleri ve adaleti emredenleri öldürenler..." şeklinde okumuştur (er-Râzî, 7/ 224).

Âl-i İmran 73'de "أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ" İbn Kesir, istifham olmak üzere, baştaki elif harfini med yaparak "أَنْ يُؤْتَىٰ" şeklinde; diğer kıraat imamları, elifin fethasını, medsiz ve istifham mânâsını kastetmeksizin "أَنْ يُؤْتَىٰ" şeklinde okumuşlardır. İbn Kesir'in kırâatinde bunun mânâsı açıktır. Çünkü buradaki istifham "tevbîh" kınama ve azarlama için getirilmiştir. Bu, kalem suresindeki, "أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ" -Mal ve oğullar sahibi olmuş diye" (Kalem, 68/14) âyeti gibidir. Bunun bir benzeri de Zümer suresinde yer alır "مَنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ" -Yoksa o, âhiretten korkarak, Rabb'inin rahmetini umarak, gecenin saatlerinde secdeye kapanır, kıyamda durur bir halde tâat ve ibâdet eden kimse (gibi) midir?" (Zümer 40/9). Râzî, bu izahın Mücâhid ve İsa İbn Ömer'den rivayet edildiğini söyler (er-Râzî, 1989: 6/398).

Âl-i İmran 3/39'da "مُخْرَابٌ" kelimesini, İbn Âmir'in imâle ile diğer kıraat imamlarının ise tefhimle okuduğunu kaydeder. İbn Mes'ud'un bu âyeti "فَنَادَاهُ جَبْرِيلُ" şeklinde okuduğunu nakleder (Râzî, 1989: 6/ 289).

2.2.4. Mushaf'a İttibâ İle Âyetlerdeki Kırâatleri Açıklaması

Râzî, kırâat farklılığını açıklamada mushaf hattına ittibada bulunmuştur. Bu konuda Al-i İmran suresinde yer alan âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Al-i İmran suresi 20. âyette: "وَجُوهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِي" Râzî, "Asım'ın râvisi Şu'be (v.809), rivâyetinde "وَجُوهِيَ لِلَّهِ" şeklinde "ي" harfini "harekesiz" okuduğunu söyler. Yine aynı âyette "وَمَنِ اتَّبَعَنِي" ifadesinde Âsim, Hamza ve Kisainin "kesra" ile yetindiklerini ve Hz. Osman mushafı'na ittibâ ederek "ي" harfini hafzedip "وَمَنِ اتَّبَعَنِي" şeklinde okuduklarını; diğer kırâat imamlarının ise, kelimenin aslını gözeterek "وَمَنِ اتَّبَعَنِي" şeklinde okuduklarını kaydeder (er-Râzî, 6/ 220; en-Nesefî, 1/129).

2. Al-i İmran suresi 133. âyette: "وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ" Nâfi ve İbn Âmir, âyetin başına "و" harfini getirmeksizin "سَارِعُوا" şeklinde okumuşlardır ki, Medine ve Şam Mushaflarında da böyledir. Diğer kırâat imamları "و" harfi ile okumuşlardır ki Mekke ve Irak Mushafları ve Hz. Osman'ın mushafında da böyledir. Âyetin başına "و" harfini getirenler, âyet-i kerimeyi kendinden önceki ifâdelere atıf saymış olduklarını beyan eder (er-Râzî, 1989: 7/66; ez-Zemahşerî, 1/ 410; Elmalılı, 3/ 423).

2.2.5. Kurrânın Cumhuruna Göre Âyetlerdeki Kırâatleri İzah Etmesi

Kıraat farklılığında, kârîlerin çoğunluğunun bir kıraati tercih etmesi, kırâatler arasında tercih sebebi olarak görülür (er-Râzî, 1/87; Birişik, "kırâat" md. DİA). Râzî, bazen tercih ettiği kıraatin nedenini kurrânın çoğunluğunun aynı görüşte olmasıyla açıklar.

Al-i İmran 3/176'da "وَلَا يَحْزَنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ" âyetin başını Nâfi, "ي" nin zammesi, "ز" nin kesresi ile "يَحْزَنُكَ"; Nâfi, "لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَعُ الْأَكْبَرُ" (el-Enbiya 21/103) âyeti dışında, bu kelimeyi Kur'an'ın her yerinde böyle okur. Fakat Enbiya sûresinde ki âyette ise "ي" nin fethası ve "ز" nin zammesiyle "لَا يَحْزَنُهُمُ" şeklinde okur. Diğer kırâat imamları, Kur'an'ın her yerinde "ي" nin fethası, "ز" nin zammesiyle okumuşlardır. Ezheri'nin, fasih olan imamların çoğunun okuduğu şekil olan fiil "hezene- yehzunu" vezni olduğunu nakleder (er-Râzî, 7/220).

Âl-i İmran 3/66'de "هَآأَنْتُمْ" Âsim, Hamza ve Kisâî, med ve hemze ile "هَآأَنْتُمْ" şeklinde; Nâfi ile Ebû Amr, hemzesiz ve medsiz olarak, fakat sakın elifi gösterecek şekilde; İbn Kesir ise

hemzeli fakat medsiz olarak vezninde “هَآئْتُمْ” şeklinde; İbn Âmir de hemzesiz fakat med ile “هَآئْتُمْ” şeklinde okuduklarını söyler. Hemze ve meddi belirterek okuyanlar, kelimeleri aslı üzere okuduklarını, sebep olarak bu lafız “هَآ” ile “هَآئْتُمْ” olan iki ayrı kelime olduğunu, ifâdeyi medsiz ve hemzesiz okuyanlar, kelimenin aslını bozmamak ve tahfif olsun diye böyle okuduklarını açıklar (er-Râzi, 1989: 6/ 385).

Âl-i İmran 3/81’de “لَمَّا آتَيْنٰكُمْ مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ” Kıraat imamlarının cumhurunun “ل” in fethasıyla “لَمَّا”; Hamza, “ل” in kesresiyle “لَمَّا” şeklinde; Saîd İbn Cübeyr de şeddeli olarak “لَمَّا” şeklinde okuduğunu (Râzi, Tefsir-i Kebir, c. 6, s. 435 Zemahşerî, el-Keşşaf, c.1. s. 379), Zemahşerî’den nakille, kelimenin şeddeyle “لَمَّا” şeklinde okunmasının mânâsı: “Size bir kitap ve hikmet verdiğimde ve sonra size o kitabı tasdik eden bir peygamber geldiğinde, o peygambere inanıp yardım etmek size vâcibtir.” “لَمَّا” lafzının aslı “لَمِنْ مَّآ” dır. üç tane “م” harfinin bir arada bulunuşu ağır görülmüş ve bunlardan biri hafzedilmiştir. Böylece kelime “لَمَّا” olmuştur. Bu, “Size verdiğim şeyden dolayı, ona imân edeceksiniz.” mânâsındadır. Bu mânâ Hamza’nın kırâatına daha yakın olduğunu söyler (er-Râzi, 6/ 436).

Âl-i İmran 3/120’de “لَا يَضُرُّكُمْ” kelimesini, İbn Kesir, Nâfi ve Ebû Amr, “ي” nın fethası, “ض” in kesrası ve “ر” nın sükûnuyla “لَا يَضِرُّكُمْ” şeklinde okumuşlar ki buna göre kelime, “zarar verdi, zarar vermek” anlamındaki fiilinden iştikak etmiş olur. Diğer kıraat âlimleri “ض” ı ref ve şeddeli “ر” nın ötresiyle “لَا يَضُرُّكُمْ” şeklinde okumuşlar ki, bu durumda fiilin aslı “الضرر- zarar vermek, sıkıntı vermek” masdarındandır. “لَا يَضُرُّكُمْ لَا” tabirinin aslı, cezimli olmak üzere “لَا يَضُرُّكُمْ لَا” dur. “ر” harfleri idğam edilerek birinci “ر” nın dammesi “ض” harfine nakledildi. Son “ر” harfinin harekesi de, en yakın harekeye, yani “ض” harfinin dammesine tâbi kılınarak ötre ile “لَا يَضُرُّكُمْ” halini aldığını söyleyerek bu kırâatı benimser (er-Râzi, 7/33; ez-Zemahşerî, 1/408).

2.1.5. Âyetleri Lehçeden Kaynaklanan Kırâatlerle Açıklaması

Râzî, tefsirinde sûrede yer alan lehçesel farklılığa dayanan farklı okuyuşları kaydetmiştir. Hicaz, Temim, Müzeyne, Tihame, Necid ve Huzeyl gibi Arap lehçeleriyle kırâat farklılığını açıklamıştır. Al-i İmran 15’te “وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ” Âsım, “ر” yı zammeli okuyarak “وَرِضْوَانٌ” şeklinde olan kırâatinin, Kays ve Temim kabilelerin lehçesine göre olduğunu ifade eder. Ferra “وَرِضْوَانٌ” kelimesinin benzeri “hirman” ve “kıryan”, “رِضْوَانٌ” şeklinde okunan kelimenin benzeri kalıplar da tuğyan, küfran, şükran kelimeleri gibidir (Râzi, 6/199; Beydavî, 1/196).

Âl-i İmran 3/79’da “كُونُوا عِبَادًا لِّيَ” Bana kul olunuz” ifadesindeki “عِبَادًا” kelimesi, Müzeyne Kabilesinin bir lehçesi olduğunu, onların “الْعَبِيد” - kullar, köleler” yerine, “الْعِبَادُ” kelimesini kullandıklarını nakleder (er-Râzi, 6/ 423-424).

Al-i İmran 3/97’de “وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ” Hamza, Kisai ve Âsım’dan rivayetle Hafs, “ح” nın kesresiyle “حُجُّ الْبَيْتِ”; diğer Kırâat imamları “ح” nın fethasıyla “حُجُّ الْبَيْتِ” şeklinde okumuşlardır. “ح” nın fethasıyla okunuşun Hicaz, kesre ile okunuşun ise Necid lehçesine göre olup her ikisinin de aynı mânâda olduğunu nakleder (er-Râzi, 6/ 496; el-Beydavî, 1/221; Neseî, 1/169).

Al-i İmran 3/140’da: “إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ” Âyette geçen “قَرْحٌ” kelimesi ile ilgili okuyuşlar, Râzî’nin nakline göre Hamza, Kisai ve Âsım’ın râvisi Ebu Bekr “ق” harfini zammeli olarak “قَرْحٌ” şeklinde; diğer kıraat âlimleri “ق” harfini fethalı olarak okuduklarını, fetha ile okumak Tihame ve Hicaz’ın; damme ile okumak ise Necid’in okuyuş şekli olduğunu açıklar (er-Râzi, 7/ 82; el- Beydavî, 1/ 234).

Âl-i İmran 146'da "وَكَايْنِ مَنْ نَبِيٍّ" âyetin başını, İbn Kesir hemzeli, şeddesiz ve medli "كَائِنْ" şeklinde okumuştur. Diğer kıraat imamları şeddeli "كَائِنْ" şeklinde okumuşlardır. Râzî, bu okuyuşun Kureyş lehçesine göre olduğunu söylemiştir (Râzî, 1989: 7/100).

2.2.6. Âyetlerdeki Kırâatleri Arap Kelam ve Şiirine Atıfta Bulunarak Açıklaması

Râzî, kıraâtleri açıklarken Arap şiirine ve kelamına atıflar yapmıştır. Âl-i İmran 19'da "اللَّهُ" kisâi, "إِنَّ" yi "أَنَّ" meftuh okumuştur. Basralılara göre âyette geçen ikinci cümle, önceki âyetin yani "أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ" cümlesinden bedeldir. Arap kelamına atıfta bulunarak âyeti "Zeyd'in kendisini dövdüm" demek gibi olduğunu, "İslâm dini tevhidi içine alır" denirse bunun, "Zeyd'e yani başına vurdum" sözü gibi, bedel-i istimal kabilinden olduğunu söyler. Buna göre, "اللَّهُ" isminin yeniden bu cümlede getirilmesinin göz ardı edilmiş olması gerekir. Bu "Zeyd'e yani Zeyd'in başına vurdum" denilmesi gibi olur. Araplar, bazen zamirin yerine açık ismi getirirler. Nitekim bununla ilgili olarak şâir : "لَا أَرَى الْمَوْتَ يَسْبِقُ الْمَوْتَ شَيْءٌ" -Ölümü, hiçbir şeyin ölümü geçemediğini görüyorum." dediğini aktarır (er-Râzî, 6/212; en-Nesefî, 1/158; Elmalılı, 2/329).

Âl-i İmran 3/73'te "أَنْ" deki "أَ" harfini kasr edenler âyetin istifham mânâsına hamletmenin mümkün olduğunu "أَلَا تَنْذِرُهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ" (Bakara, 2/6) âyetinin hem med ile hem kasr ile okunduğunu söyler. Aynı şekilde "أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ" (Kalem, 68/14) âyetinde de, hem med, hem kasr ile okunduğunu ve şâir İmriu'l-Kays'ın şöyle dediğine atıfta bulunur: "وَلَمْ تَنْظُرْ" "Mahalleden akşam mı ayrılıyorsun, yoksa sabah erkenden mi? Neyin var, niye beklemedin" Yani "أَنْ تَرَوْحَ مِنَ الْحَيِّ" Mahalleden akşam mı ayrılıyorsun?" demek istemiş, şiirde istifham "أَ" i hafzedilmiştir. Bu kıraatin istifham mânâsına ihtimali olunca, birinci kırâat hususunda yapılan açıklama burada da geçerlidir (er-Râzî, 1989: 6/399).

Âl-i İmran 180'de "وَلَا يَحْسَبَنَّ" kelimesini "يَ" ile okuyanların kıraatine göre, fiilin faili, "cimrilik edenler" dir. Buna göre, âyette mef'ûl hafzedilmiş olup, takdiri, "cimrilik edenler cimriliklerinin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar" şeklinde olduğunu söyler. Bunun da "Kim yalan söylerse, o onun için bir şer olur" sözü gibidir der. Şu şiirleri aktarır: "إِذَا نَهَى السَّيْفُ تَجْرِي إِلَيْهِ" -Akılsız, bir şeyden nehyolunduğu zaman, ona doğru gider" yani o sefeh'e, akılsızlığa doğru gider demektir. Ferrânın bu konuda şu beyti naklettiğini kaydeder: "هُمُ الْمُلُوكُ وَأَبْنَا الْمُلُوكِ هُمْ وَالْإِخْدُونَ بِهِ وَالسَّادَةُ الْأُولُ" - Onlar padişahlardır, padişahoğulları da onlardır. O (mülkü) alanlar ilk efendilerdir." Ferrânın şiirdeki (بِهِ) lâfzı ile "mülkü" mânâsını kastettiğini, daha önce melîklerden bahsedildiği için, bunu açıkça söylemediğini ifade eder (er-Râzî, 7/234; el- Ferra, 1/248; ez-Zemahşeri, 1/483-484).

SONUÇ

Tefsir-i Kebir'de Âl-i İmran suresindeki kırâat nakilleri, 56 âyette 65 kelimede yer almaktadır. Râzî, suredeki kırâat rivâyetlerini, râvilerine nispet ederek aktarmıştır. Huruf-u mukataa'nın kırâatlerini, nakillerle açıklamıştır. Âyetlerde harf ve hareke farklılıklarının mânaya etkisine kimi zaman değinmiş, bazen de sadece kırâatleri nakletmekle yetinmiştir.

Râzî, naklettiği âyetlerin kırâatleri ile ilgili lügavî izahlarında bazen detaylı bilgiler vermiştir. Sibeveyh, Ferra, Ahfeş, Kisâî, Zeccâc, Nehhâs'ın görüşlerine yer verdiği gibi kırâatleri açıklarken kimi zaman da Ferra, Sibeveyh ve Müberred'den nakillerde bulunmuştur.

Tefsirinde bazen âyetlerin kırâatlerini naklederken "keşşaf sahibi" diye zemahşerî'den aktarımlarda bulunmuş ve konu ile ilgili görüşlerini zikretmiştir.

Yine âyetlerdeki kırâatleri nakilde, bazen sadece kırâat imamlarına atıfta bulunmuş, kimi zaman da kırâat tevcihlerinde bulunmuştur. Tercih ettiği kırâatleri, nakledilen görüş ve delillerle destekleyerek açıklamıştır. Fiillerde zikredilen kırâatleri sebepleriyle beraber zikretmiştir. İsimlerdeki kırâatleri, cümle içindeki konum ve okuyuşlarına göre izah etmiştir.

Bir kelimedeki kırâat farklılığının mushafın diğer bütün âyetlerinde aynı olduğunu beyan eden Râzî, kimi âyetlerin kırâat delâletleriyle ilgili benzeri öteki âyetleri misal göstererek açıklamıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in hadislerinden, mushaf hattına ittiba, sahabe ve tabiûnun okuyuşlarından, Cumhurun okuyuşundan örneklerle kırâatleri aktarmıştır. Bunun yanında kırâatlerin farklılığında Arap dili ve şiirinden de deliller getirmiştir.

Âyetin mânasında kırâatin etkisinin fazla olduğu kelimelerin mânalarına yoğun bir şekilde yer vermiştir. Bununla beraber yedi kırâate dair bazı hususlara da değinmektedir. Kırâat farklılıklarını açıklarken yerine göre usûlî kırâatleri belirtmiştir. Lehçeden kaynaklanan kırâatlerin âyetlerin mânasında herhangi bir değişikliğe sebep olmadığını da belirtmiştir.

Tefsirinde bazen kırâat tahlillerine yer vermiştir. Bazı âyetlerin kırâat i'rablarını da yapmıştır. Kırâatlerin âyetlerin mânasındaki etkisi, tefsirinde önemli oranda görülmektedir. Sonuç olarak Râzî'nin kırâat farklılığına geniş bir şekilde yer verdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, M. (1998) *Kırâatler Açısından Râzî ve Tefsir-i Kebir'i*, Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Basılmamış doktora tezi)
- el-Begavî, M. (1997) *Mealimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Daru't-Taybe, Riyad.
- el-Beydâvî, (1997) *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut.
- Birişik A, (2001) “kırâat” md. TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ankara.
- Bilmen, Ö. (1960) *Büyük tefsir Tarihi* (Tabakatü'l-Müfessirîn), Diyanet İşleri Reisliği, Ankara.
- el-Buhârî, M. (ö. 256/870), el-Câmiu'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûli'llâhi ve Sunenihi ve Eyyâmihi, Şirketu Dari'l-Erkâm bin Ebi'l-Erkâm, Beyrut, tsz.
- Cebeci, L. (2003) “*Mefâtîhu'l-gayb*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ankara.
- Cerrahoğlu, İ. (1988), *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara.
- Cerrahoğlu, İ. “*Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri*”, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 1977, sy. 2, ss. 7-57.
- Çantay, H. B. (2011) *Tefsirli Kur'ân Meali*, Yayına Hazırlayan Yekta Saraç, Risale yay. İstanbul.
- Çetin, A, *Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kırâatların Etkisi*, Diyanet ilmi dergi, c. 37, sayı 4, Ankara, 2001.
- ed-Dânî, E. (2011), *et-Tefsîr fi'l-Kırâati's-seb'*, mektebetü'r-rüşd, Riyad.
- ed-Derveze, İ. (1997) *et-Tefsiru'l-hadîs*, (trc. Vahdettin İnce ve diğ.) Ekin yay., Ankara.
- Elmalılı M., *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sad. İsmail Karaçam ve diğ.), Azim dağıtım, İstanbul, ts.

- Esed, M. (1996), *Kur'ân Mesajı*, Meal-Tefsir, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret yayınları, İstanbul.
- el-Ferrâ, E. (2011), *Me'âni'l-Kur'ân*, Alemü'l-Kütub, Beyrut.
- Işık, E. (1989), “*Âl-i İmran sûresi*” md. TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV. Yay., İstanbul.
- İbn Hanbel, Ahmed (ö. 241/855), *el-Müsned*, Beyrut, 1969.
- İbn Kesîr, E. (1999), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dârû Taybe li'n-Neşr, Riyad.
- el-İsfehânî, R. (2011), *el-Müfredat fî Elfazi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Beyrut.
- el-Kâdî, A. (1986), *Esbab-ı Nüzul*, (trc. Salih Akdemir), Fecr yayınları, Ankara.
- Karaçam, İ. (1981), *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâatı*, Nedve Yay., İstanbul.
- Karaman, H., Çağrıci, M., DÖNMEZ, İ., Gümüş, S., (2006), *Kur'ân Yolu Türkçe meal ve Tefsir*, Dîb. Yay., Ankara.
- el-Mâturidî, E. (2019), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (trc. Bekir Topaloğlu ve diğ.) Ensar nşr. İstanbul.
- el-Mevdûdî, E. (1986), *Tefhimu'l-Kur'ân*, (trc. Muhammed Kayani ve diğ.), İnsan yay, İstanbul.
- el-Müslim, E., *el-Câmiu's-Sahih*, Dârû İhyai Turâsi'l-Arabi, Beyrut, ts.
- en-Nesefî, A., *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Pamuk yay, İstanbul- ts,
- ÖZTOPRAK, Siraceddin, *Kur'ân Kırâatı (Kıraât-ı Aşere)*, Beyan Yay, İstanbul, 2005.
- er-Râzî, E. (1981), *Mefâtihü'l-Gayb*, Darü'l-Fikr, Beyrut.
- er-Râzî, E. (1989), *Tefsir-i Kebir*, (çev. Sadık Kılıç ve diğ.) Akçağ yay, Ankara.
- es-Sâbûnî, M., *Safıvetü't-Tefâsir*, Dersâdet yay. İstanbul, ts.
- Saylan, N., Begavî *Tefsirinde Kıraat Olgusu*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, c. 28, sayı: 1, s. 217-230.
- es-Suyûtî, C., *el-itkân fî Ulümi'l-Kur'ân*, Medine, 1426.
- et-Taberî, E. (2001), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hicr, Kahire.
- et-Tirmizî, M., *Sünenü't-Tirmizî*, Dârû İhyai't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, ts.
- Uludağ, S. *Fahrettin Râzî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- el-Vâhidî, E., *Esbab-ı nüzûl*, (trc. Necati Tetik, Necdet Çağıl) İhtar yay. Erzurum, ts.
- Yavuz, Y. Ş., “*Fahreddin er-Râzî*” md. TDV. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995.
- ez-Zemahşerî, M., *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucuhi't-Te'vil*, Dârû İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, ts.